

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

ГЕРМАШ ТАЇСІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 130.2

АНТРОПОЛОГІЗМ У КУЛЬТУРІ «СРІБНОГО ВІКУ»

09.00.04 — філософська антропологія, філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ — 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі суспільних наук Національної музичної академії України ім. П.І.Чайковського, Міністерство культури і туризму України.

Науковий керівник кандидат філософських наук, доцент
Левицький Олег Вікторович,
Національна музична академія України
ім. П.І.Чайковського,
завідувач кафедри суспільних наук.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор,
Бровко Микола Миколайович,
Київський національний лінгвістичний
Університет,
завідувач кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент,
Галушко Михайло Михайлович,
Національний технічний університет
України “КП”,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться 08.09.2009 року о 16⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий 5 серпня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інтерес до проблеми антропологізму в сучасному світі викликаний загостренням глобальних проблем людства, з якими стикається індивід. Тому на початок XXI сторіччя як у філософії, так і в історії визріло прагнення переосмислити сутність людської особистості, здійснити аналіз і, систематизуючи основні знання про людину, накопичені в певній культурі, відтворити історичний образ індивіда конкретної епохи.

Говорячи про філософську антропологію, часто роблять закид, що вона не виконала свого завдання, оскільки багато її представників пішли шляхом конкретизації вчення про людину, досліджуючи окремі складові її цільної природи. Так, людина та її якості почали розглядатися в контексті природи, соціуму, культури, релігії, а дещо згодом – політики, психології, історії. Однак, незважаючи ні на що, людина є «тотальною цілісністю», де всі складові взаємопов'язані й взаємообумовлені, байдуже, чи є вони тілесними, духовними, біологічними або ж соціальними. Будучи частиною як суспільства, так і природи, людина є істотою «космо-біо-психо-соціальною».

Епоха межі XIX–XX століть, що є контекстом цього дослідження, становить особливий інтерес саме тому, що в цей час актуалізувалася проблема багатогранності й багатоманітності явлення сутності людини. Звідси й характерна для культури «срібного віку» увага до взаємодії, взаємовпливів і взаємопроникнення усіх сфер людської діяльності.

Для цієї епохи, як і для межі XX–XXI століть, характерним є тяжіння до експериментування заради усвідомлення себе в світі, що постійно змінюється – прагнення, з одного боку, віднайти нові ідеали, з іншого – ностальгування за старим. Актуальність звернення до культурного контексту межі XIX–XX століть зумовлена й тим, що одним із головних показників художньої свідомості перехідної епохи є багаторівневе переосмислення інформації, пошук нестандартного співвіднесення старого з новим, спричинені синтезуючим мисленням. В художньому контексті все це породило багатоманітність авторських рішень, заклало основи формування нової особистості в мистецтві.

Типологічна подібність часів межі XIX–XX та XX–XXI століть виявляється і в близькості концепцій про світ і людину, що знаходить відбиток і в проблемі заперечення старого, і в ідеї «всеєдності», і в проголошенні цінністю свободи, що передусім передбачає свободу особистісну. В певному сенсі сьогодні можна говорити про виникнення особливої «філософії межового мислення», чи «філософії межі епох», як історичного, культурно-естетичного феномена, коли «межовою свідомістю» «підбиваються підсумки», що й становить сутність й позитивний бік цього феномена.

За часів перехідних і несталих, часів сумнівів і заперечень, часів потрясінь у житті людей, загострюється необхідність у філософській інтерпретації, художньому відтворенні суперечностей, розвитку й вирішенні смисложиттєвих проблем. Наявність у культурі «срібного віку» чисельних філософем, що розкривають спорідненість філософії та мистецтва, а також відроджують

інтерес до особистісно-суб'єктивного рівня буття в культурі, є ні чим іншим, як пошуком вирішення проблем, породжених новою епохою. Сьогодні важко уявити будь-який вид мистецтва без наявності в ньому певної філософської концепції або ж за відсутності в ньому філософсько-світоглядної складової, що свідчить про безпосереднє включення філософської свідомості до художньої думки.

В намаганні вирішити глобальні смисложиттєві проблеми, так само як і пізнати природу самої людини, культура «срібного віку», нарівні з ідеями вітчизняних мислителів, багато що сприйняла з німецької філософської і художньої культури. Досить перерахувати імена Г.В.Ф.Гегеля, Г.Гете, Р.Вагнера, І.Канта, Ф.Ніцше, Г.Рікєрта, Ф.Шіллєра, А.Шопєнгауєра, Р.Штайнера, щоб зрозуміти, наскільки культура межі ХІХ–ХХ століть насичєна ідеями Німєччини. Це доводить нерозривність, взаємовплив і взаємозбагачєння двох культур, адже відомим фактом також є захоплення представників німецької думки ідеями російських мислителів. Яскравим прикладом може слугувати зізнання Ф.Ніцше у своєму захопленні творчістю Ф.Достоевського, так само як і пильна увага до творчості Ф.Достоевського та Л.Толстого з боку Г.Гєссе, Т.Манна, З.Фреїда тощо.

Сьогодні проблематика загальнолюдської культури набуває особливої актуальності. Закладєне на межі ХІХ–ХХ сторіч порівняння до об'єднання культур Заходу і Сходу в наш час трансформувалося в питання розвитку єдиної світової цивілізації. Тому все частіше йдеться про загальнолюдську «метакультуру», що всіма сприймається і є зрозумілою для всіх. Питання «метакультури» оприявлює діалогічну сутність нашого часу.

У представників російського символізму, наприклад у Д.Мєрежковського, ми бачимо спробу поєднати світові культури під гаслом історичної всезагальності та притаманної йому специфічної релігійності. Виявилось співзвучним періодові межі віків нашого часу і звернення А.Бєлого до теорії цінностей Г.Рікєрта, оскільки вимога переосмислення світу й традиційної системи цінностей є характерною рисою перехідних епох, а перегляд цінностей з подальшим відкиданням у кризових ситуаціях розвитку людства цінностей, що не пройшли перевірки часом, стало закономірністю для переламних періодів історії.

В творчості діячів «срібного віку» проглядає намагання досягнути й пояснити природу людини передусім для самих себе. Аналіз художньої спадщини і теоретичних студій представників російського символізму, зокрема Д.Мєрежковського та А.Бєлого, дає змогу акцентувати увагу на яскраво виявленій антропологічній спрямованості їхньої творчості, намаганні розширити загальноприйнятий погляд на природу людини через художню символіку. Ось чому гносеологічна теорія символізму А.Бєлого та романи Д.Мєрежковського становлять для нас особливий інтерес.

Таким чином, актуальність обраної теми визначається:

— підвищенням інтересу до антропологічної проблематики в сучасній культурі й необхідністю її переосмислення в Україні;

— прагненням суспільства знайти вихід із кризових ситуацій сучасності через звернення до філософської антропології як науки про людину;

— потребою звернення в пошуках виходу з кризових ситуацій нашого часу до аналізу перехідних епох, а саме, до епохи межі ХІХ–ХХ століть, що дає змогу віднайти спорідненість і типологічну подібність цих часів із межею ХХ–ХХІ сторіч – наявність «межової свідомості»; концепцій світу й людини, що знайшли свій вираз в ідеї «всеєдності»; пошуків нестандартного зіставлення старого з новим, притаманного синтетичному мисленню; проголошення свободи, насамперед особистісної, найвищою цінністю;

— необхідністю розгляду антропологізму з позицій творчості й художнього пізнання людини, що найбільш повно відбивають сутність людини в її цілісному бутті;

— актуалізацією й нагальністю ідеї дослідження сутності людини, її внутрішнього світу через призму мистецтва, адже саме воно покладає за принцип діалогічний антропоцентризм як основу гуманізму ХХІ сторіччя;

— доцільністю й потребою вивчення й аналізу культури «срібного віку» з позицій антропологізму у зв'язку із недостатньою розробкою цієї теми у вітчизняній дослідницькій літературі.

Ступінь наукової розробки теми. Антропологічна проблематика і у філософії і у мистецтві пройшла складний шлях становлення – від стародавніх часів до Ренесансної доби, новочасових студій та актуалізації у ХІХ–ХХ сторіччях, – набувши нової значущості для людства на початку ХХІ сторіччя.

За часів античної філософії людина ототожнюється з космічним світоустроєм і розуміється як «малий світ», мікрокосм. З ім'ям Сократа пов'язаний поворот від космоцентризму до антропоцентризму. А у платонізмі головним виявляється осмислення двох різнорідних начал – душі й тіла. У Середньовіччі ці начала набувають вигляду розмежування духа і плоті з подальшим його подоланням – одухотворенням плоті. На противагу середньовічному теоцентризму епоха Відродження проголошує людину творцем самої себе, акцентуючи всю увагу на її необмежених творчих можливостях. Але пізніше, у філософії Нового часу, головним критерієм стає мислення людини, її пізнавальні здібності. На початку ж ХІХ сторіччя увага переключається на сфери чуттів і фантазії людини. Проте головним було те, що відбулося зародження філософської антропології як автономної зони філософського комплексу.

Як напрям в історії світової думки, антропологізм знайшов своє логічне визначення в німецькій класичній філософії, зокрема в праці І.Канта «Антропологія» (1784), отримав подальший розвиток в антропологічній філософії Л.Фейєрбаха (взаємовідносини між «Я» і «Ти»). У некласичній філософії світ почав розглядатися крізь призму буття людини і у А.Шопенгауера втілюється в поняття «макроантропос», який є у нього сферою розгортання сутнісних сил особистості, наділеної волею та інтелектом. Значну роль в європейській культурі відіграв Ф.Ніцше, створивши ідею «надлюдини». Ірраціональними напрямами на перший план стали висуватися позарозумові

здібності людини, такі як інтуїція, чуття, внутрішні осягнення. К.Маркс і Ф.Енгельс формулюють нове розуміння людини як практичної істоти, котра є сукупністю усіх суспільних відносин. Одночасно виникає інтерес до психіки та підсвідомості людини, що знайшло свій відбиток у психоаналізі З.Фрейда та К.Г.Юнга.

Антропологізм на теренах української філософської думки втілювався у студіях Г.Сковороди, антропологічні ідеї якого були не тільки новаторськими для свого часу, а й значно випередили розвиток західноєвропейських антропологічних пошуків. Творчі здобутки родоначальника російської релігійної філософії Вол.Соловйова в галузі філософської антропології вплинули на видатну плеяду філософів і мислителів – М.Бердяєва, І.Львіна, Л.Карсавіна, К.Леонтьєва, В.Розанова, П.Флоренського, С.Франка, Л.Шестова та ін. Вони акцентують увагу на моральнісних засадах людства – співвідношенні добра й зла, носієм яких є людина, людяності в любові, усвідомленні дійсного сенсу життя та цілісності самої людини. Йдеться також про творчість людини, головною метою якої є перетворення світу й самої людини.

XX сторіччя по-новому поглянуло на проблеми людини і людства в цілому, що сприяло появі нового самостійного напрямку у філософії – антропології як науки про людину.

В радянський період антропологічна проблематика не була основною і розглядалася з позицій критичного матеріалізму. На той час ідеї антропологізму знайшли відображення в працях Г.С.Батіщева, Б.Т.Григор'яна, Б.М.Кедрова, П.В.Корнеєва, К.Н.Любутіна, А.Г.Мисливченка, Т.Ярошевського. Вони здійснили критичний аналіз ідей філософської антропології – шляхів філософського пізнання людини, проблем особистості, діяльнісної сутності людини як філософського принципу тощо.

Наприкінці XX сторіччя з'являються праці П.С.Гуревича, М.С.Кагана, В.В.Маркова, В.С.Стьопіна та ін., присвячені антропологічній проблематиці та історії її розвитку. Проблеми людини, людського буття, самосвідомості, творчості, сутності людини, взаємовідносин людини і суспільства, свідомості людини в сучасному світі, переоцінки цінностей тощо містять праці українських дослідників І.В.Бичка, М.В.Поповича, В.Г.Табачковського, В.М.Томалінцева, Н.В.Хамітова, Г.П.Чміль, В.І.Шинкарука, а також праці авторів пострадянського простору М.В.Бойкова, В.Є.Бугери, Ю.М.Давидова, З.М.Какабадзе, В.К.Кантора, Ю.М.Лотмана, М.К.Мамардашвілі, Ю.В.Синеокої, Г.Л.Тульчинського.

Аналіз сутності людини здійснюється також у багатьох літературних джерелах, присвячених дослідженню епохи межі XIX–XX століть. В них проводиться паралель між духовною ситуацією наприкінці XIX – початку XX сторіччя і межею XX–XXI сторіч. Звідси впливає певний зв'язок в осмисленні проблем зародження нових ідеалів людини і нових уявлень про неї. В працях українських і російських дослідників 80–90 років XX століття – Л.Г.Андреева, М.М.Бахтіна, М.В.Бикової, М.І.Гаріна, М.Л.Гаспарова, Л.К.Долгополова,

О.В.Єрмілової, Л.А.Колобаєвої, Г.Ю.Мережинської, В.А.Саричева, І.І.Севрук, В.І.Силантьєвої, В.В.Стебляк, а також у працях європейських дослідників, таких як Майкл Баскер, Едіт Клюс, Ален Луї, Альфред Норт Уайтхед, Ханзен-Леве Аге – здійснюється показ внутрішніх змін у мистецтві й людській особистості, різноплановість сприйняття світу в цілому і суспільства зокрема, відтворюється стан культури «срібного віку», її виникнення та історичні передумови, внутрішній світ представників творчої еліти того часу.

Проведений аналіз виявив недостатню розробленість теми антропологічної проблематики в культурі «срібного віку». Особливо це виявляється в дослідницьких працях, присвячених символізму «срібного віку», де символізм не розглядається з позиції філософської антропології. Новий підхід до вивчення культури межі ХІХ–ХХ сторіч, а саме, з позицій антропологізму, здатний суттєво змінити уявлення про творчість діячів російського символізму, їхні творчі пошуки та світогляд, дасть змогу побачити специфічне тлумачення ними людини, тим самим збагатить сучасне її розуміння. Це й є основою пропонованого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснене в рамках планової теми кафедри суспільних наук Національної музичної академії України ім. П.І.Чайковського «Західноєвропейська ірраціональна філософія 19-20 сторіччя та проблеми розвитку сучасного мистецтва», затвердженої 3 вересня 2003 року (протокол №1). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол №10 від 26 квітня 2007 року).

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення й вивчення антропологізму в культурі «срібного віку», основних етапів його розвитку, принципів і методів, їх втілення в творчості представників російського символізму, а також доведення антропологічної спрямованості їхньої творчості як основоположної.

Задля досягнення поставленої мети виникла необхідність у вирішенні таких завдань:

- обґрунтувати необхідність звернення до дослідження межі ХІХ–ХХ сторіч, а саме до епохи «срібного віку», з позицій антропологізму;
- здійснити аналіз історії зародження й розвитку антропологічної проблематики у світовій і вітчизняній філософській думці з подальшим акцентом на її актуалізацію на межі ХХ–ХХІ сторіч;
- показати загальний стан перехідного часу епохи межі ХІХ–ХХ сторіч з розкриттям проблем людини, притаманних тому часові;
- розкрити основи російського символізму як літературно-художнього напрямку через аналіз творчості його представників;
- виявити художньо-філософські корені формування в свідомості діячів «срібного віку» антропологічної проблематики;
- обґрунтувати й довести наявність антропологічної проблематики у філософських пошуках і творчості А.Белого та Д.Мережковського.

Об'єкт дослідження – становлення й розвиток на межі ХІХ–ХХ століть філософських основ антропологічної проблематики в культурі «срібного віку».

Предмет дослідження – розвиток антропологічної спрямованості творчості представників російського символізму.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод, доповнений методом відповідності логічного й історичного. Через логіко-історичний аналіз розвитку антропологічної проблематики у світовій філософській думці показана історія розвитку й причини актуалізації досліджуваної проблематики на початку ХХ сторіччя, що спричинило поворот філософської думки до людини як вихідної точки філософування. За допомогою об'єктивно-практичного методу виявлено й обґрунтовано наявність антропологізму в культурі «срібного віку», зокрема в творчості представників російського символізму. Через співвідношення абстрактного й конкретного доведена нагальність розгляду антропологічної проблематики в контексті художнього пізнання.

Наукова новизна дослідження полягає в новому – з позицій антропологізму – підході до вивчення культури «срібного віку», внаслідок чого були продемонстровані художньо-філософські витoki формування в свідомості діячів межі ХІХ–ХХ сторіч антропологічної проблематики й виявлена загальна антропологічна спрямованість символізму. Вперше доведений взаємозв'язок творчості А.Белого та Д.Мережковського, що полягає у спільності антропологічної проблематики.

Новизна дослідження конкретизується в таких результатах:

- обґрунтована й доведена необхідність звернення до дослідження межі ХІХ–ХХ століть, а саме до епохи «срібного віку», з позиції антропологізму;

- через історичний аналіз загального стану перехідного часу епохи межі ХІХ–ХХ сторіч розкриті проблеми людини, притаманні цьому часові;

- виявлені художньо-філософські витoki формування у свідомості представників символізму «срібного віку» антропологічної проблематики;

- обґрунтована антропологічна сутність творчості А.Белого та Д.Мережковського, доведений взаємозв'язок їхніх теоретичних і художніх творів, позначених спільністю антропологічної проблематики;

- проведений аналіз історії зародження, становлення й розвитку антропологічної проблематики у світовій і вітчизняній філософській думці засвідчив її актуалізацію у ХХІ сторіччі та актуалізацію необхідності розгляду антропологізму з позицій творчості й художнього пізнання людини, що найбільш повно відбивають сутність людини в її цілісному бутті.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Дослідження антропологічної проблематики в культурі «срібного віку» дає змогу розширити загальноприйнятий погляд на природу людини, сприяє більш глибокому її осягненню та розумінню. Вивчення антропологічних складових літератури і мистецтва відкриває перспективи нового погляду на глибинні проблеми художників-мислителів, теоретичного обґрунтування їхніх концепцій людини. Розгляд творчості з позицій антропологізму сприяє розширенню теоретичних

завдань і практичних рішень як у науці, так і в житті суспільства.

Матеріали дослідження можуть бути використані при читанні лекцій, спецкурсів з філософської антропології, філософії, філософії мистецтва і соціальної філософії, етики, естетики, теорії та історії культури.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Головні результати дослідження оголошено на Міжнародних наукових та Всеукраїнської науково-практичної конференціях: «Міфологічний простір і час у сучасній культурі» (Київ, 2003), «Художня освіта і суспільство XXI століття: духовні, культурологічні, мистецькі виміри» (Київ, 2004), «Виникнення і становлення. Проблеми, концепції, гіпотези» (Київ 2004), «Лабіринти еволюції становлення людини та людства» (Київ, 2005), «Традиція і культура. Моральна традиція: інваріантність та поліфонічність» (Київ, 2007), «Традиція і культура. Вічні цінності в сучасній культурі» (Київ, 2008).

Публікації. Основні положення, результати й висновки дисертаційного дослідження викладені в 12 публікаціях: 6 статтях у провідних фахових виданнях ВАК України з філософських наук та 6 тезах, виданих за результатами Міжнародних наукових та Всеукраїнської науково-практичної конференцій.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що включають у себе 6 підрозділів (другий і третій розділи мають по три підрозділи), висновків, та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 198 сторінок, з них основного тексту – 176 сторінок. Список використаних джерел налічує 239 найменувань та складає 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкривається актуальність теми дослідження, стан розробки поставленої проблеми, формулюються мета й основні завдання дослідження, його теоретичні та методологічні основи, визначаються об'єкт і предмет дослідження, обґрунтовується наукова новизна, окреслюється сфера науково-практичного застосування отриманих результатів.

Перший розділ – «Бібліографія та методологія дослідження антропологізму в світовій і вітчизняній культурі» – присвячено розгляду бібліографії та методології дослідження антропологізму в світовій і вітчизняній культурі.

Історичний аналіз зародження й розвитку антропологічної проблематики у філософії та мистецтві дав змогу дійти висновку, що вона постійно видозмінювалася, пройшла складний шлях становлення і набула нової значущості для людства на початку XXI сторіччя.

Дослідження історії розвитку світової думки з огляду на антропологічну проблематику засвідчило, що наприкінці XIX сторіччя, вперше після довгого панування раціоналістичної філософії і науки, акцент було зроблено на несталості та змінності природи людини. У некласичній філософії людина

набуває статусу висхідного пункту філософування. Значну роль у європейській культурі взагалі, і в художній зокрема, відіграв створений Ф.Ніцше міф про надлюдину, завдячуючи якому наприкінці XIX сторіччя стало ясно, що мистецтво понад усе потребує визначеної концепції людини. Великий вплив на мистецтво, зокрема мистецтво «срібного віку», також справив антропологізм в українській і російській філософській думці, позначений працями Г.Сковороди і Вол.Соловйова, який ґрунтувався на моральнісних засадах людства, на добрі, закладеному в людині, людяності й любові, на інтересі до її творчості як акті змінення самої себе і навколишнього світу. Таким чином, на межі XIX–XX століть людина перетворюється на носія творчої свідомості.

Дослідження антропологічної проблематики у вітчизняній думці радянського періоду дало змогу дійти висновку, що в ті часи вона не була основною і розглядалася з критичних позицій матеріалізму. Найбільш значущими працями цього періоду є праці Г.С.Батіщева, Б.Т.Григор'яна, Б.М.Кедрова, П.В.Корнеєва, К.Н.Любутіна, О.Г.Мисливченка, К.Свас'яна, Т.Ярошевського.

Огляд дослідницької літератури кінця XX сторіччя засвідчив, що на початку XXI сторіччя відбулася переорієнтація свідомості людей щодо цього питання. З'являються праці, присвячені антропологічній проблематиці та історії її розвитку. В працях сучасних дослідників, таких як І.В.Бичко, М.В.Бойков, В.Є.Бугера, П.С.Гуревич, Ю.М.Давидов, М.С.Каган, З.М.Какабадзе, В.К.Кантор, М.К.Мамардашвілі, В.В.Марков, М.В.Попович, Ю.В.Синеока, В.С.Стьопін, В.Г.Табачковський, Г.Л.Тульчинський, Н.В.Хамітов, Г.П.Чміль, В.І.Шинкарук, з'явилася тенденція до різнобічного погляду на антропологічну тематику у філософських науках. При цьому багато уваги почали приділяти темі «людина – суспільство», оскільки люди все більше переймалися своїм становищем у соціумі, а також питанням самореалізації як показника розкриття людини як особистості. В їх працях розглядаються проблеми людини, людського буття, самосвідомості, творчості, сутності людини, взаємовідносин людини і суспільства, свідомості людини в сучасному світі, переоцінки цінностей тощо.

Сутності людського життя, його цілісності як філософсько-антропологічній проблемі, людській самосвідомості, суперечностям людського «я», здатності людини до філософування у повсякденному житті, особливостям перебування людини в просторі культури і її творчим виявам присвячені праці О.О.Базалука, І.Р.Карпенко, С.М.Ковальова, С.А.Смирнова, О.В.Соловйова, Н.А.Тельнової, А.Г. та Ю.О.Шиманських,.

Прагнення досягнути людину як особистість знаходить своє відображення в працях таких українських дослідників початку XXI сторіччя, як В.Ф.Барановський, Л.В.Батліна, а також у дисертаційних дослідженнях І.В.Агієнка, Л.Ю.Левченка, Н.В.Лубенець, Л.А.Никифорова, Л.А.Подольянка, І.В.Усанова, Н.Ф.Юхименко, де йдеться про самовиявлення та самоздійснення людини як особистості, що полягають у свободі самовиявлення, душевному просторі й духовності, у самотності як кризі людської суб'єктивності та

гуманістичних параметрах самореалізації особистості (потреби, інтереси, цінності).

Антропологічній проблематиці присвячені дисертаційні студії українських дослідників С.Грабовського, М.В.Колеснікова, І.М.Нещерет, О.С.Петриковської, В.С.Соловійова та Т.С.Троїцької, які піднімають питання про стан людини у вимірах ХХ сторіччя, про феномен трансформації свідомості людини в сучасному світі, про творчість як філософсько-антропологічну проблему. Отже, антропологічна проблематика в наш час все більше привертає до себе увагу.

Важливим фактором є те, що бажання зрозуміти людину виявляється в численній дослідницькій літературі, присвяченій аналізу епохи межі ХІХ–ХХ століть, зокрема в дослідженнях культури «срібного віку». Все більшої актуальності набуває ідея дослідження сутності людини, її внутрішнього світу й буття через призму мистецтва, тобто шляхом звернення до творчості провідних митців, оскільки саме мистецтво виявляється здатним розкрити людину в її цілісному бутті. В працях українських і російських дослідників 80–90 років ХХ століття – Г.Андреєва, М.М.Бахтіна, М.В.Бикової, М.І.Гаріна, М.Л.Гаспарова, Л.К.Долгополова, О.В.Єрмілової, Л.А.Колобаєвої, Г.Ю.Мережинської, В.А.Саричева, І.І.Севрук, В.І.Силантьєвої, В.В.Стебляк, а також у працях європейських дослідників, таких як Майкл Баскер, Ален Луї, Альфред Норт Уайтхед, Едіт Клюс, Ханзен-Леве Аге – здійснюється показ внутрішніх змін у мистецтві й людській особистості, різноплановість сприйняття світу в цілому і суспільства зокрема, відтворюється стан культури «срібного віку», її виникнення та історичні передумови, внутрішній світ представників творчої еліти того часу.

Однак, проведений аналіз виявив недостатню розробленість теми антропологічної проблематики в культурі «срібного віку».

Другий розділ – «Проблема людини в європейській самосвідомості епохи кінця ХІХ–ХХ сторіч» – містить аналіз загального стану перехідного часу епохи межі ХІХ–ХХ сторіч із розкриттям проблем людини, притаманних тому часові; аналіз основ російського символізму як літературно-художнього напрямку з виявленням у пошуках його представників нового розуміння соціуму і людини.

У *підрозділі 2.1. – «Загальний стан епохи межі ХІХ–ХХ століть»* – показано, що переломні періоди в історії розвитку людства часто припадають на час межі епох. Безумовно, разом із цим відбуваються зміни в свідомості людей і, як наслідок, зміна усталених життєвих стереотипів. Здебільшого нове мислиться всупереч старому, або ж є пошуком нових методів вирішення поставлених раніше і невіршених проблем. Межа ХІХ–ХХ сторіч виявилася насиченою винаходами в усіх сферах життя людини, багатою різними, часом надто протилежними за своїми художніми концепціями шедеврами, суперечливими художніми течіями, що набули найбільшого вияву на початку ХХ століття і поруч із кількома напрямами філософії і політичними віяннями створили складний візерунок соціальної реальності того часу. Це була епоха

нового Ренесансу, епоха відродження всіх форм духовної життєдіяльності суспільства, що згодом отримала назву «срібний вік», епоха переоцінки цінностей і нового погляду на життя.

По-новому почав уявлятися і світ у цілому. Сприйняття світу в єдності всіх сфер людського життя давало людині змогу відчутти себе причетною до влади, історії, природи, у зв'язку із чим формувалася нова свідомість. Поставивши митця перед обличчям невідомого, період межі сторіч допомагав зрозуміти, що світ неможливо осягнути тільки розумом і логікою. Тому погляди мислителів і художників звернулись до сфери чуттєвих переживань, інтуїції і області підсвідомого. Безумовно, це наклало свій відбиток на перебіг роздумів про сутність людської природи, про її особистісну унікальність. У світі мистецтва кожен напрям прагнув до утвердження власного типу нової особистості, проте загальний акцент на проблемі людини залишався незмінним. А відбувалося все це за тісної взаємодії культур Росії і Європи, що наочно демонструвало нерозривність світових, загальнолюдських проблем і пошуків.

Дослідження епохи межі ХІХ–ХХ сторіч дало нам змогу зробити висновок про те, що характерні для неї суперечливість і несталість, наявність посиленої динаміки та психологізму, песимізму й апокаліптичних настроїв, так само як і прагнення віднайти нову парадигму життя, сприяли висуненню на перший план питання про природу людини, її призначення, вимагаючи від людини визначення особистої життєвої позиції і глибокого самовиявлення. Звідси походить і бажання або відсторонитися від того, що відбувається, заради збереження власного «я», або ж проявити власні творчі потенції на теренах суспільного життя. Те й інше спонукало замислитися над тим, якою має бути людина майбутнього.

У *підрозділі 2.2. – «Образно-символічна природа й релігійна спрямованість російського символізму»* – проведено аналіз творчості представників символізму «срібного віку», який засвідчив, що головним є усвідомлення ними символічності мистецтва, чому їхня увага була прикута до символу як полісемантичного феномена, що опосередковує зв'язок між світом духовним і світом матеріальним. Важливим для символістів було прагнення осягнути Першосимвол, шлях до якого, як і шлях до духовного світу, ототожнювався ними з певною абсолютною реальністю, з Єдиним, Софією, Богом. Отже, замислюючись над змістом мистецтва, теоретики символізму дійшли висновку щодо його релігійного походження, вважаючи, що дійсна сутність мистецтва полягає в його перетворювальній силі і що саме символізм покликаний, ставши на шлях теургічного творення, повернути мистецтву релігійне забарвлення.

Проповідуваний ними принцип теургії служить зверненням до вищих начал буття, тому що «теургічний перехід» мистецтва за межі заповідні стає можливим, в їхньому розумінні, за умови віднайдення співзвучності душі художника і вищого начала. Таким чином, оголосивши головною метою мистецтва піднесення людини до духовних світів, представники символізму

бачили у власному художньо-літературному напрямі багатомірний феноменальний світ духовно-матеріального буття людини.

Образно-символічна природа і релігійні пошуки представників російського символізму розкривали не тільки їхні уявлення про світ і людину, а й виступали способом пізнання і світу, і людини. Символи, слугуючи орієнтирами в складному перехідному часі межі ХІХ–ХХ сторіч, сприяли зверненню до цінностей світового масштабу. Все це виявилось в образах Сонця й Місяця, Аполлона та Діоніса як двох різних ставленнях до світу, що розкривають суперечливі сторони людського Духа; або ж у образах Христа й Антихриста, язичництва й християнства; або ж у фантастичних образах, через посередництво яких відбувається осягнення дійсності несвідомою стороною людської психіки, що відбиває індивідуальне буття людини. Отже, символісти намагалися показати засобами символіки тонкощі внутрішнього життя людини, зміну її світорозуміння, а піднімаючи питання релігії, прагнули подолати тогочасну духовну кризу, тим самим звільнити й пізнати саму людину.

У *підрозділі 2.3. – «Проблема людини у творчих пошуках представників "срібного віку"»* – мова йде про те, що «ідеологізм» епохи російського Ренесансу в усій її різноманітності, що розкривається і в містичних уявленнях про світ, і в науковому, і в історичному її усвідомленні, так чи інакше сприяв висуненню на перший план проблеми людини – її індивідуальності та особистості, котра бере участь у творенні буття, наданні йому змісту. Творча особистість була найбільше придатною для цього, оскільки в своїх творах втілювала жадання змін, нових уявлень про життя й людину. Проблема особистості – у житті, мистецтві, політиці – на початку ХХ сторіччя набуває соціального забарвлення. Суспільство все більше потребує нових лідерів, здатних повести до нового життя. Тому в переломні періоди, часи смут і революцій з'являються харизматичні люди, тобто яскраві особистості, котрі й формують свідомість певної частини суспільства.

Кожний художньо-літературний напрям того часу прагнув створити й утвердити власний тип особистості як втілення нового розуміння соціуму і людини. Головним було розкриття сутності людини, осмислення її призначення й пошуки гармонійної й сильної особистості. Проте до цієї мети діячі культури й мистецтва рухалися різними, часто протилежними шляхами. Кожен художній стиль демонстрував певні уявлення про людину і способи інтерпретації цієї проблеми.

Філософія та естетика символізму «срібного віку» виходили з ірраціонального розуміння життя, тому й природа людської особистості витлумачувалася ірраціонально. Визнаючи значущість ірраціональної глибини людини, символісти бачили в особистості самоціль, вважали її внутрішній світ проявом загального стану світу, а саме, трагічності дійсності, передчуття змін, що наближалися й лякали своїми масштабами. Представники символізму бажали осягнути світ і внутрішнє життя людини у всій їх нескінченності й глибині.

Третій розділ – «Антропологічна спрямованість російського

символізму» – містить виявлення художньо-філософських витоків формування в свідомості діячів «срібного віку» антропологічної проблематики. В ньому обґрунтовано і доведено наявність антропологічної проблематики у філософських пошуках і творчості А.Белого та Д.Мережковського.

У *підрозділі 3.1.* – **«Художньо-філософські витoki формування антропологічної проблематики у символізмі “срібного віку”»** – показано, що відповіді на специфічні питання, підняті представниками символізму «срібного віку», шукали у філософських концепціях і літературній спадщині вітчизняних мислителів, таких як Ф.Достоевський, Вол.Соловйов, а також у філософських вченнях представників інших філософських течій Заходу, зокрема І.Канта, Ф.Ніцше, Г.Рікєрта, А.Шопенгауєра, Р.Штайнера. Захоплення філософією у той час не тільки сприяло вирішенню глобальних проблем людства, а й було способом виявлення особистісного світосприйняття. Проте формування антропологічної проблематики в символізмі відбулося передусім під впливом творчих надбань Ф.Достоевського, Ф.Ніцше, Вол.Соловйова.

Позначений Ф.Достоевським поворот художньої й теоретичної думки до осмислення внутрішнього життя людини став відправною точкою для дедалі глибшого проникнення до проблеми пізнання людської сутності. Саме Ф.Достоевський вперше почав досліджувати людську природу в усій її безмежності й незбагненності. Людина в нього виходить за межі космічного порядку й закону, а існування поза законом відкриває надскладні безодні душі. У Ф.Ніцше та Вол.Соловйова ми бачимо вихід на новий рівень розгляду питання про сутність людини. Хоч і з протилежних позицій, вони обидва прагнуть утвердити ідею подолання людиною самої себе. Для першого це – Надлюдина як майбутнє людства, призначене для обраних. У другого – Боголюдина й боголюдство як мета майбутнього людства, втілена в образі Христа. Це дало змогу російським символістам дійти висновку про наявність у людині двох іпостасей: добра і зла, що відбивають двоїстість природи людини. Однак поява вчення Р.Штайнера про троїстість людини привернула увагу до надчуттєвого, до необхідності відкриття його в людині, після чого вона зможе йти шляхом вдосконалення, долаючи добром зло, закладаючи підстави для явлення душ, здатних перетворювати зло на добро. Звісна річ, все це не могло залишитися поза увагою російських символістів: вони шукають «інші світи», прагнуть вдосконалення людини, намагаються усвідомити її місце у світі, осягнути власне індивідуальне буття.

У *підрозділі 3.2.* – **«Антропологічна сутність теорії символізму А.Белого»** – проведено аналіз творчості А.Белого, виявлено антропологічну сутність його теорії символізму та інших художньо-теоретичних пошуків. Намагання пізнати людину, зрозуміти її як індивідуальність проявляється у творчості А.Белого у витлумаченні простору та часу: передусім йдеться про художній простір, оскільки саме в ньому відбувається моделювання нових життєвих відносин. Він творчо переосмислює ідеї переоцінки цінностей Ф.Ніцше, пізніше теорію цінностей Г.Рікєрта, що й заклали підвалини його власної художньої гносеології – теорії символізму, де через символістське

бачення світу оприявлюються нові цінності, що пояснюють цей світ і людину в ньому. Пізніше він творчо переосмислює антропософію Р.Штайнера, яка наклала свій відбиток на його світорозуміння і розуміння людини.

Аналіз творчості А.Белого виявив, що пізнання людського буття він здійснював через пізнання художнє, а мистецтво вважав своєрідним розумінням людини, бо воно найбільш ясно виражає ідею творчості. Визначаючи індивідуальне буття, виявляючи ціннісну сутність людського буття, пояснюючи суть людської діяльності й акцентуючи увагу на пізнанні людини як основи пізнання її існування, оголошуючи мистецтво як головне (а головним в мистецтві є Символ як образ переживань, що показують істинний світ людини, а значить, і її сутнісну природу, суть), А.Белый доходить висновку, що головним, попри все, є Самопізнання як основа людського буття, що здатне пояснити людині її саму, світ, що її оточує, і є «живим символом-організмом». В цьому і полягає антропологізм теорії символізму і всієї творчості А.Белого. Оскільки Символ поставлений А.Белим на вершину гносеологічно вибудованої ним піраміди діяльностей людини, то він набуває величного статусу і очевидного антропологічного забарвлення. Отже, за основу всіх теоретичних і художніх пошуків А.Белим був узятий символізм, який, на його думку, репрезентує нову культуру в майбутньому і «нову людину в нас».

У *підрозділі 3.3. – «Антропологічні принципи Д.Мережковського»* – виявлено, що у художній творчості представників символізму «срібного віку», антропологізм, а саме, антропологізм символу, найбільш повно виражений у творах Д.Мережковського. Символ як форма пізнання перетворився у Д.Мережковського на форму символу епохи, який для кожної епохи виступає цінністю. Таким чином, за допомогою символу витлумачується сутність людини і сутність ціннісних відносин епохи. Проблема людини, двоїстості її сутності вирішується ним через дослідження історичних передумов появи та психологічних особливостей видатних осіб, які стали символами своєї епохи. Через їхні характери та долі Д.Мережковський показує характер і трагедію перехідних епох у житті людства та розвиткові культури. Багато в чому він розвинув далі висновки Ф.Достоевського про синтетичну, суперечливу природу людини та її буття. У своїй творчості Д.Мережковський своєрідно переосмислює вчення Ф.Ніцше через призму філософії всеєдності Вол.Соловйова: сильні історичні й творчі особистості в романах Д.Мережковського поєднують у собі два протилежні начала, чоловіче й жіноче, здатні вирішити світоглядні колізії, – примирити в собі християнство та язичництво.

Отже, проблема людини в творчості Д.Мережковського є багатогранною і знаходить безліч способів вирішення в межах антропологічного символізму. Важливим моментом є те, що пізнання людської сутності, її двоїстої природи відбувається на прикладі видатних особистостей, котрі в творчості романіста стали символами епох. Більш того, в кожній із них Д.Мережковський прагнув побачити месію і пророка, які визначають майбутнє людства і спрямовують його на шлях «істинного розвитку». Основою цих пошуків і бажання пізнати

людську природу слугував притаманний символізму в цілому потяг до синтезу. У Д.Мережковського – у вигляді створення Третього Заповіту як мети Третьої Статі, або ж синтезу християнства і язичництва та ідеї нової релігійної свідомості, здатної об'єднати всі релігії світу, тобто ідеї «всеєдності» як вирішення цієї проблеми.

У **висновках** дисертації сформульовані головні результати і підсумки проведеного дослідження, які висвітлюють розглянуту проблематику.

Аналіз історії зародження й розвитку антропологічної проблематики дав змогу дійти висновку, що сьогодні є зрозумілою вся відносність відповіді на запитання: «Що таке людина?». Проблема антропологізму в історії світової філософії набуває найбільшої актуальності в межові епохи, коли кардинальним чином змінюються суспільні відносини, а основні принципи духовної культури і проблема людини стають домінуючими. Це й відбулося наприкінці ХІХ – початку ХХ сторіччя у багатьох країнах європейського континенту, коли визначальною для всіх сфер духовної культури стала проблема людини, її нове осмислення.

Саме цей процес відбився і в символізмі «срібного віку». Безумовним підґрунтям світогляду для теоретиків символізму є те, що має життєве значення і людський сенс. Ось чому антропологізм стає основою усіх філософських пошуків і принципів у символізмі. Антропологізм як філософська основа російського символізму спирається на тезу про визначальну роль смислоутворюючої функції людської свідомості. На думку його представників тільки самосвідомість людського «я» долає фрагментарність буття і може створювати, через пізнання, концепт цілісності, найбільш повно виявляючись у філософії і мистецтві символізму.

Дослідження гносеологічної теорії символізму А.Белого і художньої творчості Д.Мережковського дало змогу виявити їх взаємозв'язок. У творах Д.Мережковського отримує свій розвиток теорія символу А.Белого, оскільки символ, що є для А.Белого єдністю і цінністю і набуває антропологічного забарвлення, в головних образах романів Д.Мережковського розкриває такий самий зміст: показує ціннісну суть тієї чи іншої епохи, стає об'єднавчим принципом і для історичних епох і для людства в цілому. В творчості Д.Мережковського художньої форми набуває теорія переживань А.Белого, а саме, проповідь універсального переживання, втіленого християнством, через опис індивідуального, що врешті-решт розвивається до індивідуально-колективного. Побудована А.Белим схема розвитку переживань у реальному світі – «індивідуальне – індивідуально-колективне – універсальне» – відбивається у художньому вигляді в історичних романах Д.Мережковського. Індивідуум у Д.Мережковського постає в образі історичної особистості, яка є символом епохи і перетворює індивідуальне переживання на переживання індивідуально-колективне і далі, через християнство, – на переживання універсальне.

Аналіз творчості символістів засвідчив, що філософія та естетика символізму ґрунтувалися на ірраціональному розумінні життя, тому глибоко

іраціональною поставала й природа людини. В символічно-образному ряді російських символістів: образи Сонця и Місяця, образи Аполлона і Діоніса як символ двох ставлень до світу, дві протилежні сторони людського духа, образи Христа й Антихриста, язичництва і християнства тощо засвідчили наявність несвідомої складової людської психіки і відбили її роль у пізнанні. Неспростовним є висновок про те, що через засоби символіки, міфології, релігії представники символізму «срібного віку» передавали уявлення про людину, пізнавали світ і місце людини в ньому.

СПИСОК ПРАЦЬ ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гермаш Т.В. Естетизм як основний принцип у творчій свідомості російських символістів / Т.В. Гермаш // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: Збірник наукових праць. – Київ: Віпол, 2003. – Вип. 12. – С. 124–131.
2. Гермаш Т.В. Становлення нових художньо-естетичних принципів у мистецтві «срібного віку» / Т.В. Гермаш // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: Збірник наукових праць. – Київ: Віпол, 2004. – Вип. 13. – С. 77–84.
3. Гермаш Т.В. Ірраціоналістичні принципи символічного мистецтва «срібного віку» / Т.В. Гермаш // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Збірник наукових праць. – Київ: Міленіум, 2004. – Вип. 2. – С. 42–46.
4. Гермаш Т.В. Релігійні тенденції у творчих пошуках російських символістів // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Збірник наукових праць. – Київ: Міленіум, 2004. – Вип. 12. – С. 59–67.
5. Гермаш Т.В. Символізм «срібного віку» у пошуках нового гуманізму / Т.В. Гермаш // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: Збірник наукових праць. – Київ: Віпол, 2006. – Вип. 17. – С. 33–39.
6. Гермаш Т.В. Антропологічна спрямованість російського символізму / Т.В. Гермаш // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: Збірник наукових праць. – Київ: Віпол, 2007. – Вип. 20. – С. 266–272.
7. Гермаш Т.В. Ідея синтезу в мистецтві «срібного віку» / Т.В. Гермаш // Міфологічний простір і час у сучасній культурі: Матеріали міжнародної наукової конференції. – Київ, 2003. – Ч.3. – С. 10–12.
8. Гермаш Т.В. Пошуки художніх принципів у духовній культурі суспільства на рубежі традиційних культур / Т.В. Гермаш // Художня освіта і суспільство ХХІ століття: духовні, культурологічні, мистецькі виміри: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Київ: Міленіум, 2004. – С. 108–111.
9. Гермаш Т.В. Філософська методологія пошуків теоретичних принципів у мистецтві «срібного віку» / Т.В. Гермаш // Виникнення і становлення проблеми, концепції, гіпотези: Матеріали міжнародної наукової конференції. – Київ, 2004. – Ч.2. – С. 20–21.

- 10.Гермаш Т.В. Символ у творчості представників «срібного віку» / Т.В. Гермаш // Лабіринти еволюції становлення людини та людства: Матеріали міжнародної наукової конференції. – Київ, 2005. – Ч.2. – С. 16–17.
- 11.Гермаш Т.В. Антропологическая направленность культуры рубежа XIX–XX веков / Т.В. Гермаш // Традиція і культура. Моральна традиція: інваріантність та поліфонічність: Матеріали міжнародної наукової конференції. – Київ, 2007. – Ч.3. – С. 11–12.
- 12.Гермаш Т.В. Актуализация антропологической проблематики в философии и искусстве / Т.В. Гермаш // Традиція і культура. Вічні цінності в сучасній культурі: Матеріали міжнародної наукової конференції. – Київ, 2008. – Ч.3. – С. 7–9.

АНОТАЦІЇ

Гермаш Т.В. Антропологізм у культурі «срібного віку» – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2009.

Антропологічна проблематика і у філософії і у мистецтві пройшла складний шлях становлення та актуалізації, набувши нової значущості для людства на початку ХХІ сторіччя.

У пропонованому дисертаційному дослідженні розглянута антропологічна проблематика у філософії і мистецтві епохи межі ХІХ–ХХ століть з розкриттям проблем людини, притаманних тому часові; проведено аналіз основ російського символізму як літературно-художнього напрямку з виявленням у пошуках його представників нового розуміння соціуму і людини.

Головним предметом дослідження у цій дисертації є виявлення й аналіз антропологізму в культурі «срібного віку». За допомогою аналізу художньої спадщини і теоретичних студій представників російського символізму, зокрема Д.Мережковського та А.Белого, виявлена і доведена антропологічна спрямованість їхньої творчості як основоположна. Обґрунтовано, що засобами символіки вони намагалися показати тонкощі внутрішнього життя людини, зміну її світорозуміння, а піднімаючи питання релігії, прагнули подолати тогочасну духовну кризу, тим самим звільнити й пізнати саму людину.

Ключові слова: антропологізм, межова епоха, символізм, переоцінка цінностей, світорозуміння, творчість, символ, пізнання, сутність людини, синтез.

Гермаш Т.В. Антропологізм в культурі «серебряного века» – Рукопись.

Диссертація на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2009.

Антропологическая проблематика в философии и искусстве прошла сложный путь развития и актуализации, приобретая новую и наибольшую значимость для человечества к началу XXI века.

Проблема антропологизма в истории мировой философии приобретает наибольшую актуальность в периоды рубежных эпох, когда координальным образом меняются общественные отношения, а основные принципы духовной культуры и проблема человека становится доминирующей. Именно это произошло в период конца XIX-начала XX столетий во многих странах европейского континента, когда определяющим для всех сфер духовной культуры стало новое осмысление проблемы человека. И философия и искусство в эпоху XIX-XX веков, свой предмет определяет антропологической проблематикой, заимствуя друг у друга новые принципы духовной культуры. Сферой, в которой этот процесс нашел наиболее полное воплощение (философские и мировоззренческие поиски), явился символизм «серебряного века», основатели которого серьезно и профессионально занимались выработкой философского мышления, поисками новой философии понимания человека.

Сейчас все более актуальной и востребованной становится идея исследования сущности человека, его внутреннего мира и человеческого бытия, через призму искусства, т.е. посредством обращения к творчеству его представителей, т.к. именно искусство оказывается способным раскрыть человека в его целостном бытии. Главным является здесь то, что все, творчески отображенное человеком, дает возможность видеть самое главное – это происходящие изменения в самом человеке на протяжении всей истории человечества.

В предлагаемом диссертационном исследовании рассматривается антропологическая проблематика в философии и искусстве эпохи рубежа XIX–XX веков с раскрытием проблем человека, свойственных тому времени. Основным предметом исследования в данной диссертации является выявление и изучение антропологизма в культуре «серебряного века».

Проводится анализ основ русского символизма как литературно-художественного направления, с выявлением в поисках его представителей нового понимания социума и человека. Осуществляется обоснование того, что наибольшее влияние на становление русских символистов как мыслителей и на формирование в их творчестве антропологической проблематики оказали Ф.Достоевский, Н.Гоголь, Вл.Соловьев, А.Шопенгауэр, Ф.Ницше, Г.Риккерт, Р.Штайнер, которые своим творчеством обозначили новый этап в понимании природы человека и тех глобальных изменений, происходящих в нем на рубеже XIX–XX веков.

В исследовании обосновывается, что с помощью художественной символики представители символизма «серебряного века» пытались показать тонкости внутренней жизни человека, изменений в его миропонимании, а поднимая вопросы религии, стремились преодолеть духовный кризис своего времени, и тем самым глубже познать самого человека. Образно-символическая

природа символизма «серебряного века» и религиозные поиски его представителей раскрывают не только их представления о мире и человеке, но и выступают способом познания мира и человека.

С помощью анализа художественного наследия и теоретических работ представителей символизма «серебряного века», таких как Д.Мережковский и А.Белый, выявлена и доказана антропологическая направленность их творчества как основополагающая. Показано, что проблема человека в творчестве символистов многогранна, а проблема антропологизма обнаруживает множество способов решения. Главным же является наличие ее в рамках символического искусства, поскольку познание сущности человека осуществляется с позиций символизма.

Антропологизм как философская основа русского символизма опирается на тезис об определяющей роли смыслообразующей функции человеческого сознания, которая, по мнению его представителей, недоступна конкретным наукам, и поэтому только самосознание человеческого «я» преодолевает фрагментарность бытия, и может создавать в своем познании концепт целостности, наиболее полно проявляясь в философии и искусстве символизма. Безусловным основанием мировоззрения для теоретиков символизма является то, что имеет жизненное значение и человеческий фактор, смысл. Поэтому антропологизм становится основой всех философских исканий и принципов в символизме «серебряного века».

Ключевые слова: антропологизм, рубежная эпоха, символизм, переоценка ценностей, миропонимание, творчество, символ, познание, сущность человека, синтез.

T.V.Germash. Anthropologism in the “silver age” culture – Manuscript.

Thesis for the Degree of a Candidate of Philosophy on specialty 09.00.04 – philosophical anthropology, philosophy of culture. – National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, 2009.

Anthropological topics both in philosophy and arts proceeded along a complex path of development and realization and acquired the new human significance at the beginning of the XXI-th century.

The proposed thesis has investigated the anthropological topics in philosophy and arts over the XIX–XX century epoch and expanded the human problems common to this period; studied the Russian symbolism backgrounds as the belles-letters area with identification of those representing the new understanding of the social medium and a man.

The main subject investigated in the thesis was identification and studies of anthropologism in the “silver age” culture. Analysis of the belles letters inherited and theoretical schools of Russian symbolism representatives, in particular L. Merezhkovski and A. Belyi, identified and proved anthropological targeting of their writings as essential. Validated that with the symbolism methods they attempted and showed subtleties of man inward habits, changes in one’s perception of the world,

while raising issues pertaining to religion, aimed and overcame the spiritual crisis of those days thereby making free and cognizing a man in oneself.

Key words: anthropologism, a border-line epoch, symbolism, transvaluation, perception of the world, writings, a symbol, cognition, inwardness of a man, synthesis.